ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՏՈՐ Ա

ՀԱՅՈՑ ՁՈՐ

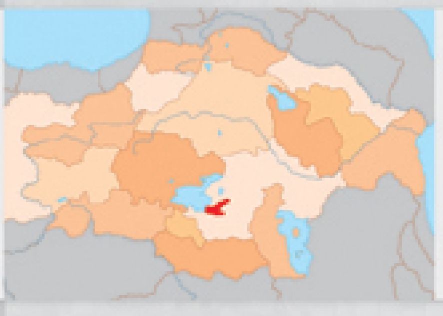

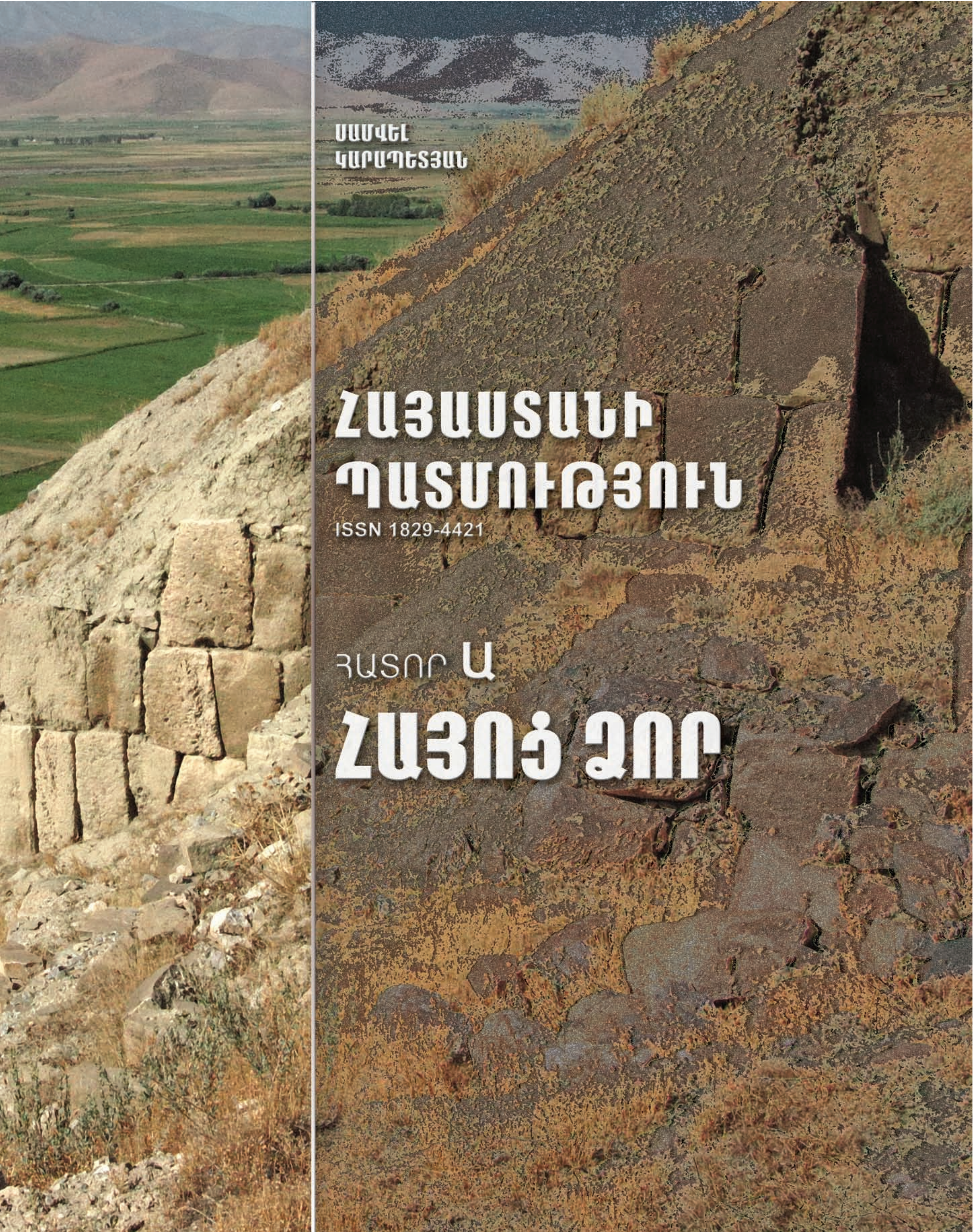

ՍԱՄՎԵԼ
ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ISSN 1829-4421

ՀԱՏՈՐ Ա

ՀԱՅՈՑ ՁՈՐ

ՀՏԴ 941(479.25):72(479.25)
ԳՄԴ 63.3.(2Հ)+85.11(2Հ)
Կ294

Աշխատությունն առաջնեկն է «Հայաստանի պատմություն» 36-հատորյա գրքաշարի՝ նվիրված Պատմական Հայաստանի Վասպուրական նահանգի Հայոց ձոր գավառի պատմությանը և նյութական մշակույթի հուշարձաններին:

Հասցեագրվում է Հայաստանի պատմությամբ հետաքրքրվող հասարակությանը:

Հ Ա Յ Կ Ա Կ Ա Ն   Ճ Ա Ր Տ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն   Ո Ւ Ս Ո Ւ Մ Ն Ա Ս Ի Ր Ո Ղ   Հ Ի Մ Ն Ա Դ Ր Ա Մ
www.armenianarchitecture.am, www.armenianarchitecture.us, www.raa.am   info@raa.am, raayer@sci.am

Կարապետյան Սամվել
Կ294 Հայոց ձոր / Ս. Կարապետյան: ՀՃՈՒ հիմնադրամ / Ս. Կարապետյան.- Եր.: Հայկական ճարտարապետությունն ուսումնասիրող հիմնադրամ, 2015, 232 էջ:

ՀՏԴ 941(479.25):72(479.25)
ԳՄԴ 63.3.(2Հ)+85.11(2Հ)

ISBN 978-9939-843-21-6

© ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ - 2015
© ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ՍԱՄՎԵԼ - 2015

Նվիրվում է

Հազարամյակների ընթացքում
սրբազան Հայրենիքի ազատության համար մաքառած
հայորդիների հիշատակին

Սույն հատորը լույս ընծայվեց հայկական չորս կազմակերպությունների՝ Հայ լեռնագնացների և Հայ հեծանվորդական ընկերակցությունների, Հայ լեռնագնացական միության և Հայ «Ռայտըրզ» շարժանի-վի ակումբի ներդրած համատեղ ջանքերի շնորհիվ:

Խորին երախտագիտությամբ և հուզմունքով պատիվ ունենք ստորև ներկայացնելու գրքի տպագրության առիթով մեզ փոխանցված գրությունը.

Հպարտութեամբ կը նուիրենք մեր «100 Քիլոմեթր Յարգանամատոյց»-ի գոյացուցած գումարը սոյն՝ Հայկական ճարտարապետութեան նուիրուած շարքի առաջին հատորի հրատարակութեան:

Նախապատրաստուելով Հայոց Ցեղասպանութեան հարիւրամեակին, աշխարհացրիւ հայկական համայնքներէ Լոս Անճելըս հաստատուած տասնեակներով հայորդիք 100 քիլոմեթր քալեցինք, հեծանիւ ու շարժանիւ քշեցինք՝ մեր յարգանքի տուրքը իւրայատուկ ձեւով մատուցելու մեր նախատակներու անմեռ յիշատակին: Մեր ջանքերուն դիմաց ընկերներէ ու ազգականներէ հաւաքեցինք նուիրատուութիւններ՝ ի նպաստ այս գիրքի հրատարակման: Մեր «100 Քիլոմեթր Յարգանամատոյց»-ը տեսագրուեցաւ ու վերածուեցաւ վաւերագրական շարժապատկերի մը:

Հազարամեակներու ընթացքին մեր հայրենիքի տարածքին կերտուած ճարտարապետական հարուստ ժառանգութեան բացայայտման ու գոյատեւման նուիրուած այս աշխատանքին նպաստելով, մենք կը հաւատանք, որ լաւագոյնս նպաստած կըլլանք թէ՛ այդ հողերէն բռնի տեղահանուած ու Եղեռնի ենթարկուած մեր նախատակներու յիշատակին անմահացման եւ թէ՛ մեր նորահաս սերունդներուն մէջ հայկական ինքնութեան հաստատման: Ուստի նպատակայարմար ու խորհրդանշական գտանք, որ մեր ջանքի արգասիքը յատկացուի հատորներու շարքի անդրանիկին, որ կը ներկայացնէ հայութեան օրրաններէն մէկուն՝ Վանայ նահանգի Հայոց ձորի ճարտարապետական կոթողները:

Հայ Լեռնագնացներու Ընկերակցութիւն (Armenian Hikers Association)
Հայ Լեռնագնացական Միութիւն (Armenian Hiking Society)
Հայ Հեծանիւորդական Ընկերակցութիւն (Armenian Cycling Association)
Հայ «Ռայտըրզ» Շարժանիւի Ակումբ (Hye Riders Motorcycle Club)

Բովանդակություն

ՆԱԽԱԲԱՆ 5
Անվան ծագումը 6
Աշխարհագրական միջավայրը 6
Գետային ցանցն ու ջրային պաշարները 6
Հաղորդակցության ուղիները 10
Բնական աղետներ 10
Պատմություն 11
Կացությունը մինչև Համիդյան ջարդերը 11
Կացությունը Համիդյան ջարդերի ընթացքում (1894-1896). 12
Կացությունը նախքան Մեծ եղեռնը 14
Հայոց ձորը Մեծ եղեռնի ընթացքում 16
Հայոց ձորը 1915 թ. մայիսի 6-ից մինչև հուլիսի 19-ը 17
Հայոցձորցիների առաջին գաղթը 1915 թ. հուլիսի 19-ին և վերադարձը 18
Կացությունը 1916 թ. 18
Հայոցձորցիների երկրորդ գաղթը 1916 թ. հուլիսի 29-ին 20
Հայոցձորցիների երրորդ գաղթը 1916 թ. նոյեմբերի 11-14-ին 21
Կացությունը 1917 թ. 24
1918 թ. մարտյան անվերադարձ գաղթը 25
Վարչական կացությունը 26
Բնակչություն 26
Առողջապահություն 28
Տնտեսություն 28
Երկրագործություն 29
Անասնապահություն 29
Ջկնորսություն 30
Արհեստագործություն 30
Ջրաղացներ և ձիթհաններ 31
Կրթություն 31
Գրչօջախներ 32
Թեմական պատկանելությունը 32
Պատմական հուշարձաններ 32
ԱԹԱՆԱՆՑ 35
ԱՂԱՍԱՄ 38
ԱՆԳՂ 39
ԱՆԿԾՏԱՆՑ 52
ԱՌԵՂ 53
ԱՍՏՎԱԾԱՇԵՆ 57
ԳՈՒԿԱՆՑ 73
ԴԵՄԿՈՍՆԻ 75
ԵԿՄԱԼ 75
ՁԱԽՈՍԿ 75
ԷՐԵՄԵՐ 76
ԹՐՔԱՇԵՆ 84
ԻՇԽԱՆԻԳՈՄ 85
ԽԱՌԱԿԱՆՑ 92
ԽԱՌՆՈՒՐԴ 95
ԽԵՔ 97
ԽՈՍՊ 102
ԽՈՐԳՈՄ 105
ԿԱԼՊԱԼԱՍԱՆ 113
ԿԱՅՍԵՐԱՆ 123
ԿԱՍՐԻԿ 123
ԿԱՐՄՐԱՔԱՐ (ՔԶԸԼԹԱՇ) 124
ԿԵՄ 128
ԿՂԶԻ 137
ԿՈՐԻՏ 141
ՀԱՎՇԱՍՈՐ 141
ՀԱՐԱՏԵՆՑ 142
ՀԻՐՃ 149
ՀՆԴՍՏԱՆ 154
ՄԱՇԿԱԳՏԱԿ 161
ՄԱՐԳՍ 167
ՄԺՆԿԵՐՏ ՆԵՐՔԻՆ 168
ՄԺՆԿԵՐՏ ՎԵՐԻՆ 171
ՄՅՈՒԼՔ 176
ՄՈՒՍԿԱՎ 176
ՆՈՐԳՅՈՒՂ 177
ՈՉԽԱՐԱՆՑ 182
ՊԼԹԵՆՑ 185
ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՆ 188
ՏՈՆԻ 189
ՓԱԿԱԳԵՏԻԿ 190
ՔԱՐԱՎԱՆՑ 196
ՔԵՐԾ 199
ՔՅՈՇԿ 204
Հայոց ձոր գավառի պատմական հուշարձանների ցանկ 208
Հայոց ձոր գավառի բնակավայրերի ցանկ 213
Անձնանունների ցանկ 214
Տեղանունների ցանկ 219
Օգտագործված գրականության ցանկ 222

Գրքաշարի նպատակն է Հայաստանի պատմությունը ներկայացնել գավառ առ գավառ, յուրաքանչյուրը՝ գյուղ առ գյուղ:

Հատորներից յուրաքանչյուրը նվիրված է լինելու Պատմական Հայաստանի (Մեծ և Փոքր Հայքերի) մեկ կամ մի քանի գավառներին և ներկայացնելու է տվյալ գավառի բոլոր բնակավայրերի պատմությունը և պատմական հուշարձանները:

Գրքաշարի յուրաքանչյուր հատոր պարունակելու է շուրջ 1000 լուսանկար, տարաբնույթ քարտեզներ, չափագրություններ, գրչանկարներ և օժանդակ այլ նյութեր:

Գրքաշարը խորհրդանշականորեն սկսում է Հայոց ձոր գավառից (հատոր Ա), քանի որ մեր ազգի անվանադիր Հայկ Նահապետը հաղթական ճակատամարտից հետո հենց այստեղ է հիմնում Հայք դաստակերտը:

ISBN 978-9939-843-37-7

9 789939 843377

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ԵՐԵՎԱՆ - 2018

www.armenianarchitecture.am
www.raa.am
raayer@sci.am